DUMITRU IRIMIA – FIINȚĂ ŞI STIL

„Limba este însemnul unei maxime libertăți a omului şi, prin aceasta, a esenței sale de umanitate."

(*Curs de lingvistică generală*)

„Omul este ființă liberă prin limbaj întrucît şi întru cît se întemeiază pe creativitatea sa".

(*Introducere în stilistică*)

Scopul intervenției noastre paratextuale este acela de a explicita modul în care reflecția lingvistică a Profesorului Dumitru Irimia se împleteşte cu ideile sale despre stilistică şi poetică, în încercarea de a demonstra că în spatele proiectului ştiințific al Profesorului se ascunde un proiect existențial coerent, în centrul căruia se află Omul, ca ființă simbolică. Acesta creează limba în aceeaşi măsură în care se lasă creat de ea[1]. Explicitarea noastră presupune deci punerea în dialog a două dimensiuni creator-ştiințifice ale Profesorului, aceea a lingvistului, respectiv aceea a stilisticianului, pe baza *Cursului de lingvistică generală*

[1] Unul dintre adevărurile despre limbă cel mai des citate de Profesor vine din Eminescu: „Nu noi sîntem stăpîni limbei, ci limba e stăpîna noastră", Ms. 2275 B, în *Opere XV*, *Fragmentarium. Addenda ediției*, p. 98.

BDD-B33-09 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 44.204.218.79 (2024-03-28 20:02:17 UTC)

(1986) şi a *Introducerii în stilistică* (1999). Consideraţiile noastre se vor deschide către trei direcţii analitice distincte: în prima parte vom analiza raporturile care se stabilesc între lingvistică, stilistică şi poetică, în ceea de-a doua parte vom aborda problema relaţiilor constitutive ale limbii cu gîndirea şi societatea, aşa cum se actualizează ele în contexte disciplinare distincte (lingvistic şi stilistic), pentru ca în ultima parte să indicăm două coordonate fundamentale ale viziunii Profesorului Dumitru Irimia despre limbă şi stil, analizînd cîteva aspecte ale scriiturii Domniei Sale.

I. Lingvistică-stilistică-poetică sau despre dialogul disciplinelor

Prima etapă a analizei noastre o reprezintă discutarea raportului lingvistică-stilistică-poetică, privite ca direcţii ştiinţifice autonome şi complementare de abordare a limbajului. Punerea în dialog va însemna, în acest context, prezentarea *diferenţelor* (în planul obiectului de studiu) şi *asemănărilor*, atît în planul funcţionării convergente (toate trei fiind discipline de tip relaţional, interesate în primul rînd de *raporturile dintre fenomene*), cît şi în planul complementarităţii (într-o viziune de ansamblu coerentă, în care lingvistica se împlineşte prin stilistică şi poetică).

Din perspectiva *Cursului de lingvistică generală*, obiectul de studiu al lingvisticii îl reprezintă *limba*, în dubla sa desfăşurare funcţională, de *langue* şi *parole*:

> „Cum cele două moduri de existenţă a limbajului uman – *limba* şi *vorbirea* – stau într-un raport de interdependenţă, expresie a dublei naturi a limbii – de sistem semiotic şi fenomen social, trebuie considerat că există o singură *lingvistică*, al cărei obiect general de studiul îl reprezintă *limba ca sistem de semne şi ca activitate lingvistică*, adică limba considerată în relaţiile ei interne şi în relaţiile ei externe (cu gîndirea şi societatea) care le condiţionează pe cele dintîi".

După cum se observă din definiţia de mai sus, lingvistica este, prin prisma obiectului său, o ştiinţă relaţională, interesată de legăturile care se stabilesc între fenomene, mai mult decît de fenomenele înseşi. Natura *relaţiilor* pe care le are în vedere lingvistica variază de la elementara

BDD-B33-09 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 44.204.218.79 (2024-03-28 20:02:17 UTC)

opoziție a trăsăturilor pertinente care organizează sistemul fonetico-fonologic al limbii[2], pînă la raporturile de natură onto-ideologică dintre ființa umană, lumea în care aceasta viețuiește și limba prin care lumea i se comunică ființei și prin care ființa comunică despre/cu ea[3]. Între aceste două limite se dezvoltă, așadar, atît „relațiile interne" dintre unitățile lingvistice[4], cît și „relațiile externe" dintre sistemul lingvistic și sistemele existențiale definitorii pentru ființa umană – gîndirea și societatea[5].

Cît privește stilistica, obiectul ei de studiu este *stilul*, definit de Profesorul Irimia dintr-o dublă perspectivă – substanțială și funcțională[6];

[2] Acele trăsături care, *prin contrast*, ne permit să percepem ca semne diferite succesiunile sonore p-a-r respectiv b-a-r.

[3] Nu întîmplător Profesorul descria acest nivel relațional printr-un cerc, simbol al continuumului funcțional om-limbă-lume; cf. Dumitru Irimia, *Gramatica limbii române*, Ediția a II-a, Editura Polirom, Iași, 2004, p. 15, sau printr-un triunghi, *cf*. Dumitru Irimia, *Morfo-sintaxa verbului românesc*, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", Iași, 1997, p. 5.

[4] „Limba este un sistem de sisteme care generează, în actul lingvistic, structuri specifice dar interdependente. (…) Fiecare dintre aceste sisteme există și funcționează, în interiorul raportului *om-limbă-lume*, în baza unor unități fundamentale specifice și a relațiilor dintre ele, la propriul nivel [și] prin realizarea lor ca unități concrete, concomitent cu intrarea în diferite categorii de relații (dependență, interdependență etc.) și în unități superioare proprii celorlalte sisteme". (*Gramatica limbii române*, ed. cit., p. 15).

[5] „Raportul dintre cei trei factori [limbă-gîndire-societate] este de absolută reciprocitate în perioada devenirii omului, cînd se constituie cele trei atribute esențiale ale sale: *omul* = (1) *ființă socială*, dotată cu (2) *limbaj* și (3) *gîndire*". (*Curs…*).

[6] Aceste două perspective stau sub semnul a două întrebări distincte. Prima întrebare, legată de perspectiva funcțională, ar putea fi „Cum se constituie stilul?" și ar putea să primească un răspuns de tipul „Stilul se constituie prin diferențele de percepție, cunoaștere, simțire și gîndire și prin maniera specifică în care se comunică aceste diferențe. A doua întrebare, legată de perspectiva substanțială, ar putea fi „Sub ce formă se manifestă stilul în limbă?" și ar putea primi un răspuns de tipul „Stilul se manifestă sub forma opozițiilor expresive, prin care vorbitorul își exprimă atitudinea și viziunea în fața realității". Opozițiile expresive sînt deci urmele „concrete" ale acestei atitudini/viziuni și pot fi

BDD-B33-09 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 44.204.218.79 (2024-03-28 20:02:17 UTC)

din perspectivă substanțială, „*stilul* este, în fapt, modul specific în care se constituie, există şi se manifestă *expresivitatea* unui text.”[7], în timp ce, dintr-un punct de vedere funcțional, stilul se înscrie în contextul „procesului de verbalizare orientat de raportul *om-limbă-lume*” şi reprezintă „modul specific în care subiectul vorbitor înscrie în acest raport dinamica interioară dintre cele două dimensiuni fundamentale ale ființei umane: rațională şi afectivă, dintr-o perspectivă, sacră şi profană, din alte perspective”[8].

Stilul, manifestat ca expresivitate, ar fi, deci, totalitatea elementelor prin care textul lingvistic îşi dobîndeşte o identitate de *viziune* şi de *atitudine* în desfăşurarea tensională a cîmpului semiotic prin intersectarea axei subiective (emițător-receptor) cu axa obiectivă (cod-referent). Situat la intersecția celor două axe, stilul impune deci tot o abordare de tip relațional: pe de o parte, stilistica se ocupă de *raportul între* utilizatorii limbajului (locutor-interlocutor, scriitor-cititor, personaje etc.) şi de modul în care aceştia „subiectivează” limbajul ca instrument şi eveniment existențial, iar pe de altă parte, stilistica are în vedere şi *raportul între* limbă şi realitate, din perspectiva libertății şi limitelor expresive în care se poate desfăşura „subiectivarea”.

Fără să insistăm pentru moment asupra specificității stilisticii, vom remarca doar raportul particular al acesteia cu lingvistica. Primul aspect care trebuie luat în calcul este acela că lingvistica şi stilistica se apleacă asupra aceluiaşi sector al realității, *limba*, dar din perspective diferite: lingvistica pentru a identifica, descrie şi interpreta „principiile generale de organizare şi funcționare a limbii” (*Curs…*), stilistica pentru a identifica, descrie şi interpreta *urmele umanului în limbă*, mărcile generate de asumarea şi actualizarea limbii în spațiul specific al cunoaşterii şi comunicării cunoaşterii.

---

de natură diferită: fonetic-fonologică (un „te rog!” care sună a amenințare), morfologică (un „deşteptul de mine!” autoironic), sintactică („Problema este interesantă, *dar* abstractă”), lexicală („Fiecare disciplină îşi are *cuiul* ei.”) etc.

[7] Dumitru Irimia, *Introducere în stilistică*, Editura Polirom, Iaşi, 1999, p. 13.

[8] *Ibidem*, p. 37.

BDD-B33-09 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 44.204.218.79 (2024-03-28 20:02:17 UTC)

Această vecinătate a făcut posibilă suprapunerea acestor două domenii de investigație, dizolvarea stilisticii în lingvistică şi confundarea stilului cu limba, mai exact cu unele actualizări specifice ale limbii (trăirea participativ-afectivă a comunicării[9]). Consecința metodologică a acestei dizolvări o reprezintă limitarea descrierii/interpretării faptelor de stil prin folosirea uneltelor şi taxonomiei lingvistice, fără să se țină cont de specificitatea lor structural-funcțională. Dacă se confundă limba cu stilul[10], o sintagmă de tipul „*Lasă-mă, dom'le, în pace!*" va fi analizată din perspectiva nivelului fonetic (haplologia, elementele suprasegmentale etc.), va fi interpretată ca o structură familiară aparținînd limbajului oral, în care, grație imperativului şi a substantivului în vocativ se intersectează funcția expresivă (prin intermediul căreia locutorul îşi manifestă exasperarea) şi funcția conativă care impune/solicită o reacție comportamentală din partea receptorului, şi prin urmărirea acestor aspecte pur lingvistice s-ar epuiza analiza dimensiunii stilistice a enunțului.

Totuşi, această înțelegere îşi va dovedi limitarea în momentul în care această structură este plasată într-un context existențial precis – un fiu care îi spune mamei sale „Lasă-mă, dom'le, în pace!"; în acest

[9] Mult timp stilistica s-a limitat la descrierea formelor de *exprimare lingvistică a emoțiilor* şi, în general, a *stărilor afective*, considerate ca fiind relevante pentru descrierea modului subiectiv de actualizare a limbajului, în opoziție cu exprimarea „neutră", logică, rațională şi pur referențială; ulterior, elementelor subiective li s-au adăugat *creațiile lingvistice ale fanteziei* vorbitorilor (locuțiuni, sintagme, expresii idiomatice de tipul „zgîrie-brînză", „ca sare-n ochi", „coate-goale", „a o lua la sănătoasa" etc.), pentru ca mai tîrziu stilul să fie extins la nivelul limbii în toate ipostazele şi manifestările ei, discutîndu-se, aşa cum vom vedea, despre existența unui „sistem stilistic" consubstanțial sistemului lingvistic, şi care integrează toate elementele expresive, de la planul cel mai general al limbii naționale, pînă la microuniversul de discurs al scriitorului, naratorului şi personajelor.

[10] Pentru detalii despre această confuzie şi despre modul în care ea poate fi depăşită, a se vedea criteriile pentru analiza stilului pe care le stabileşte Michael Riffaterre în primul capitol din *Essais de stylistique structurale*, (Présentation et traduction par Daniel Delas, Flammarion, Paris, 1971, p. 27-63).

BDD-B33-09 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 44.204.218.79 (2024-03-28 20:02:17 UTC)

context, analiza enunțului, în tripla sa dimensiune (semantică – prin raportul paradoxal între semn și referent[11] –, sintactică – prin redundanța expresiv-exclamativă[12] – și pragmatică – prin tensiunea ilocuționar-perlocuționar a vocativului și imperativului[13]), va trebui așezată pe alte coordonate decît cele lingvistice (incluzînd în lingvistică și explicitările de tip pragmatic sau de analiză a conversației), fără însă a renunța la ele. Ea va sta sub semnul identității de *viziune* și *atitudine* actualizate textual, prin circumscrierea unei *dimensiuni stilistice* care modelează și instrumentalizează faptele de limbă în direcția individualizării și specificității. Altfel spus, înțelegerea stilistică a aceluiași enunț va ține cont de interpretarea lingvistică, pe care o va proiecta la un alt nivel – acela al *expresivității imanente interacțiunii emițător-receptor* și al implicațiilor identitare, atitudinale și relaționale pe care se construiește ea.

Dacă analiza lingvistică se interesează în primul rînd de forma și conținutul enunțului ca lanț de semne, stilistica va lega aceste semne de viață, răspunzînd unor întrebări de tipul: cum trăiește și exprimă emițătorul identitatea de *fiu*?, care este atitudinea sa afectivă față de receptor?, ce identitate oferă/impune emițătorul receptorului?, ce relații se stabilesc între aceste identități *construite lingvistic* și orizonturile socio-ideologice în care se desfășoară (orizont familial, social, regional etc.)?, ce raporturi se stabilesc între protagoniștii actului lingvistic pe de o parte și sistemul limbii (în tripla sa desfășurare sistem-normă-vorbire) pe de altă parte, din perspectiva atitudinilor, valorilor și identităților actualizate textual? etc.
În cadrul unor astfel de distincții metodologice își capătă pertinența deplină relația de *interdependență* sau de *consubstanțialitate* între *sistemul lingvistic* și *sistemul stilistic* despre care vorbește Profesorul

[11] Semnificatul lui „Dom'le" trimite spre /+masculin/, în tip ce referentul (mama) se înscrie în sfera femininului.

[12] Vorbitorul folosește *și* imperativul *și* vocativul.

[13] În acest enunț ilocuționarul echivalează cu cererea, iar perlocuționarul cu alungarea mamei, sau cel puțin cu respingerea ei.

BDD-B33-09 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 44.204.218.79 (2024-03-28 20:02:17 UTC)

Dumitru Irimia[14], consubstanțialitate proiectată şi în plan epistemologic, prin raportul de complementaritate dintre lingvistică şi stilistică:

[14] Această idee, care apare şi la Michael Riffaterre (*op. cit.*, p. 28), implică necesitatea delimitării între limbă şi stil, între abordarea lingvistică respectiv stilistică a limbajului, pentru a surprinde specificitatea fenomenelor în funcție de orizontul de investigație în care sînt plasate. Cu alte cuvinte, aceeaşi structură verbală poate fi aşezată fie în cîmpul limbii, deci înțeleasă cu ajutorul lingvisticii, fie în spațiul stilului, deci înțeleasă cu ajutorul stilisticii.

Astfel, ca să dăm un exemplu simplu, folosirea conjuncției conclusive „deci", în limbajul oral, într-o propoziție principală poate fi privită fie din perspectiva sistemului stilistic, fie din perspectiva sistemului stilistic. Să presupunem că în timpul unui examen, la întrebarea „Ce este sistemul stilistic?", un student răspunde: „*Deci*, sistemul stilistic este un concept structuralist de analiză a stilului". Privit din punct de vedere lingvistic, „deci"-ul inițial al enunțului este nemotivat sintactic şi relevă o folosire improprie a „codului lingvistic", fie din cauza emoțiilor, fie din cauza ignoranței. Din perspectivă stilistică însă, acelaşi „deci" poate fi înțeles în dinamica tensională a raportului student-profesor şi a contextului specific în care se desfăşoară acest raport (examinare orală). Cum în acest context, şi în raportul pe care el îl generează, studentul trebuie să îl convingă pe profesor că este pregătit şi că merită o notă bună, el se va folosi şi de mijloacele persuasive pe care limba i le pune la dispoziție; deoarece conjuncția „deci" presupune desfăşurarea unui raționament, iar raționamentul este un semn al gîndirii critice, iar aceasta este, la rîndul ei, o garanție a unei evaluări pozitive din partea profesorului, studentul se va grăbi să folosească acest „deci" pentru a da de înțeles că în mintea lui s-a derulat un raționament şi că îi oferă profesorului doar concluzia, ținînd pentru el restul demonstrației. Dacă din perspectivă lingvistică acest „deci" este o greşeală de exprimare, din perspectivă stilistică, el este semnul unei proiect identitar propus de locutor (studentul), interlocutorului (mesajul implicit fiind „Sînt o persoană cu simț critic!") în vederea obținerii unui rezultat („Dați-mi o notă bună!"). Pentru o discuție suplimentară a stilului ca actualizare a interacțiunii comunicative, a se vedea reinterpretarea unor teze ale creatorului stilisticii moderne (Charles Bally), de către lingvistul şi stilisticianul francez Jean-Michel Adam în *Le style dans la langue. Une reconception de la stylistique*, Delachaux et Niestlé, Laussane-Paris, 1997, în special capitolul al treilea „Autour de cinq thèses de Charles Bally" („În jurul a cinci teze ale lui Charles Bally"), p. 55-84.

BDD-B33-09 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 44.204.218.79 (2024-03-28 20:02:17 UTC)

> „Din această perspectivă [a stilului ca actualizare a expresivității], delimitarea stilisticii de lingvistică este impusă de specificul obiectului; obiectul de cercetare al lingvisticii îl reprezintă *opozițiile funcționale* (din multiple perspective: sincronic, diacronic, spațial etc.), circumscrise, să spunem, nucleului comunicării; obiectul de cercetare al stilisticii îl reprezintă *opozițiile expresive*, circumscrise în primul rînd zonei expresivității individuale, dar, prin aceasta, şi raportului dintre zona expresivității individuale şi nucleul (noțional) al comunicării". (*Introducere*..., p. 14, s. a.).

Pe de altă parte, în ceea ce priveşte obiectul de studiul al *poeticii*, el nu mai este limba, ci modul specific în care aceasta este folosită în contextul literaturii.

Dacă legătura stilisticii cu lingvistica este determinată de „natura dual㠓 a textului (lingvistică şi stilistică)", de rolul modalizant al funcției stilistice față de „funcțiile particulare ale limbii"[15] şi de actualizarea lingvistic-formală a opozițiilor expresive, permițînd o delimitare clară a celor două discipline, în cazul relației *stilistică-poetică* putem vorbi despre o complementaritate metodologic-funcțională determinată de specificul structural al textului *literar*, înțeles ca „o realitate cu două ipostaze consubstanțiale: (1) structură stilistică şi (2) funcția de semnificare poetică" (*Introducere*..., p. 21).

În ce constă cele două ipostaze ale textului literar? Structura stilistică a textului literar, ca de altfel a oricărui tip de text, presupune, am văzut, o serie de opoziții expresive în care se reflectă „proiectarea

[15] Cf. *Introducere în stilistică*, ed. cit., p. 77, şi *Structura stilistică a limbii române*, Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986, p. 7. Rolul modalizant al funcției stilistice în raport cu celelalte funcții ale limbajului (referențială, expresivă, conativă, fatică, poetică şi metalingvistică) se explică prin consubstanțialitatea sistemelor stilistic, respectiv lingvistic şi se referă la faptul că funcțiile limbii slujesc, în comunicare, *şi* actualizării dimensiunii expresiv-subiective a limbajului. (A se observa că expresivitatea stilistică înseamnă altceva decît expresivitatea înțeleasă ca manifestare a funcției expresive din planul locutorului; ea se află, cum am arătat deja, la intersecția dintre axa emițător-receptor cu axa limbă-referent.)

BDD-B33-09 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 44.204.218.79 (2024-03-28 20:02:17 UTC)

subiectului vorbitor în actualizarea sistemului limbii", pe trei direcții de atitudine diferite: atitudinea vorbitorului față de (a). realitatea extraverbală, (b). interlocutor şi (c). limbă. Funcția de semnificare poetică se circumscrie trecerii de la cunoaşterea şi comunicarea de tip lingvistic la comunicarea şi cunoaşterea de tip estetic care presupune absolutizarea raportului text-mesaj prin suspendarea referinței sub acțiunea funcției poetice şi, ca o consecință directă a acestei absolutizări, „întemeierea de lumi semantice autonome în raport cu lumea extraverbală" (*Introducere…*, p. 16).

În contextul abordării discursului literar, poeticii îi revine deci sarcina de a delimita, descrie şi interpreta *modul în care se construiesc operele*, într-o dublă dimensiune: ontologică şi textuală; prin poziția dominantă a funcției poetice în relație cu celelalte funcții ale limbii, ontologicul se instituie textual. Lumea *pro-pusă* de opera literară reprezintă un univers generat discursiv, în spiritul acelei viziuni din *Mureşanu*, în care chipul feminin capătă substanță ființială prin chemarea-cînt a călugărului cu suflet chinuit:

„[CHIPUL]: Vin! Eu vin.
Sufletu-mi în vecia-i atras de-a ta chemare,
Din noaptea neființei înfiorat apare…
(…) Şi-acele cînturi pline
De-amor, de inspirare, le îndreptai la mine
Şi am urmat cîntării… ființa mea apare
Şi-aruncă umbra-i tristă pe fruntea ta cea mare
(…) A tale gînduri, visuri, dorinți-s lumea mea,
Sînt umbră a cîntării-ți, o slabă umbră-abia."[16]

Prin natura textual-cosmotică (în sens blagian) a discursului literar, acesta impune o abordare stilistico-poetică: stilistica se va ocupa, în acest context, de opozițiile expresive care circumscriu identitatea *Eului textului* şi a *Eului auctorial* (cf. *Introducere…*, p. 21), în timp ce poetica va urmări *cum* aceste opoziții expresive participă la „generarea şi

[16] Mihai Eminescu, *Opera poetică*, Ediție îngrijită de Dumitru Irimia, Ediția a II, revăzută, Editura Polirom, Iaşi, 2006, p. 294-295.

BDD-B33-09 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 44.204.218.79 (2024-03-28 20:02:17 UTC)

funcționarea lumii semantice", în vederea unei „cunoaşteri de profunzime a textului literar" (*ibidem*, p. 22)[17].

Sintetizînd, putem observa, aşadar, că, din perspectivă epistemologică, stilistica întreține cu lingvistica şi poetica relații diferite ca natură şi semnificație. În interiorul cîmpului de investigație deschis de diversitatea raporturilor *om-limbă-lume*, lingvistica şi stilistica îşi împart studiul limbii fără să se suprapună nici la nivelul obiectului de studiu (cf. tensiunea între opozițiile lingvistice – funcționale – şi opozițiile stilistice – expresive), nici la nivelul finalității euristice. La nivelul abordării discursului literar, stilistica (cu dimensiunea lingvistică interiorizată) se asociază cu poetica, într-un demers cognitiv cu valențe ontologice, după cum vom vedea în partea a treia a intervenției noastre.

În partea a doua, vom restrînge analiza noastră la o discuție punctuală despre modul în care, în viziunea Profesorului Irimia,

[17] În contextul discuției noastre, ideile fundamentale în legătură cu modul în care Profesorul Dumitru Irimia înțelege textul literar şi abordarea analitică a acestuia sînt următoarele:

a. Textul literar se constituie ca lanț de semne lingvistice *şi* ca lume textuală, pe care aceste semne o generează; spre deosebire de comunicarea obişnuită, unde lumea pre-există mesajului, lumea textului este creată odată cu elaborarea textului sau cu actualizarea lui prin lectură (ploaia care bate în fereastră în timp ce scriem rîndurile acestea există indiferent dacă noi spunem sau nu ceva despre ea, în timp ce ploaia din poemul *Lacustră* nu există decît în/prin cuvintele/versurile care alcătuiesc acest poem şi prin lectura lor).

b. Natura dublă a textului literar (semn-lume) impune o *abordare dublă*: în calitate de semn el este abordat cu mijloacele *stilisticii*, prin descrierea şi interpretarea opozițiilor expresive, din perspectiva diverselor instanțe care interacționează: eul textului, eul auctorial, eul „naratorial", eul actanțial (al personajului). În calitate de lume, textul literar este abordat cu mijloacele *poeticii*, prin descrierea mecanismelor prin care semnele verbale încheagă o lume. (În acest sens trebuie înțeles fragmentul reprodus din *Mureşanu*, ca descriere poetică a modului în care cuvîntul – cîntul rugă al călugărului – dă naştere unei realități, scoțînd sufletul feminin „din noaptea neființei"; la fel cum lumea textului nu există decît în/prin semnele verbale, aşa şi Chipul feminin nu există decît prin cîntul rugă al Călugărului „Sînt umbră a cîntării-ți, o slabă umbră-abia").

BDD-B33-09 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 44.204.218.79 (2024-03-28 20:02:17 UTC)

lingvistica şi stilistica iau în stăpînire raporturile care organizează limba şi anume relația limbă-gîndire şi relația limbă-societate. Întrebările la care vom încerca să răspundem sînt dacă raporturile limbă-gîndire respectiv limbă-societate sînt diferite în funcție de perspectiva (lingvistică sau stilistică) din care le privim şi, dacă da, în ce constă aceste diferențe.

II. Raportul limbă-gîndire-societate între oglinzi paralele

Din perspectivă lingvistică, „*limba şi gîndirea* se împletesc într-o unitate indisolubilă determinată de relația lor comună cu activitatea cerebrală, pe fondul dezvoltării sociale." (*Curs…*). Aşadar, pentru Profesorul Irimia, raportul nu poate fi de subordonare (gîndirea domină limba sau limba domină gîndirea), ci este vorba despre ***un raport de intercondiționare***, motivat atît diacronic (cf. trecerea de la conştiința animalică şi sunetele interjecțional-imitative la conştiința umană şi sunetele cu valoarea de semne), cît şi sincronic-instrumental („Gîndirea stimulează limba. Limba organizează gîndirea").

Acest raport de intercondiționare interesează lingvistica prin modul în care se împletesc şi se condiționează reciproc aceste două dimensiuni ale ființei umane. În viziunea Profesorului Irimia, raportul tensional limbă-gîndire se amorsează la nivel fonetic (fonemul fiind „o imagine acustică", rezultat al unei prelucrări psihice a sunetului) şi devine funcțional din punct de vedere al construirii sensului, prin întîlnirea funcției denominative a limbii cu funcția de reflectare prin care gîndirea interiorizează realul, la nivel lexical şi la nivel gramatical.

La nivel lexical, intercondiționarea limbă-gîndire se actualizează în raportul de implicare reversibilă cuvînt-noțiune („noțiunea determină, prin activitatea de gîndire, naşterea cuvîntului; cuvîntul dirijează constituirea noțiunii, o conturează şi îi acordă independență față de obiect") şi prin asimetria lor funcțională (noțiunea este o reflectare ideală a universului fenomenal, în timp ce cuvîntul se dezvoltă ca structură prin coprezența dimensiunii ideale – *sensul* – şi a celei materiale – *expresia*).

BDD-B33-09 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 44.204.218.79 (2024-03-28 20:02:17 UTC)

La nivel gramatical, legătura dintre limbă şi gîndire vizează modul în care realul este cunoscut (reflectat şi comunicat), în termeni de relaţie între obiecte (în sens logic). Gîndirea, prin intermediul operaţiilor logice, reflectă lumea în termeni de *judecată*, iar limba exprimă lumea prin *propoziţie*.

Privit dintr-o perspectivă generală, raportul limbă-gîndire se leagă în primul rînd de raportarea fiinţei la realitate şi presupune o complementaritate a modurilor de asimilare cognitivă a acesteia, printr-o mişcare dinspre realitate care se impune ca obiect de cunoaştere şi care constrînge, într-o anumită măsură, fiinţa umană să ordoneze constructiv lumea prin gîndire şi limbă. De aceea am putea spune că în plan funcţional acest raport se situează pe o axă a interiorităţii şi individualităţii, dezvăluind doar un chip al „fiinţei" limbii[18].

Pentru o înţelegere deplină a acestei „fiinţe a limbii" se cuvine să explorăm şi celălalt raport constitutiv la care ea participă şi anume raportul limbă-societate, raport care proiectează limba pe o axă a exteriorităţii/exteriorizării intersubiective. Profesorul Irimia se referă în treacăt la complementaritatea de funcţie între aceste raporturi atunci cînd notează că „funcţia de cunoaştere (a gîndirii-limbă, n. n., I. M.), apoi,

[18] Simplificînd, putem spune că dinamica limbă-gîndire se desfăşoară în sfera activităţii de cunoaştere a individului şi poate fi circumscrisă întrebărilor „cum gîndim?" şi „cum vorbim?". Deşi pare extrem de abstractă, problema în sine este una dintre cele mai interesante, dacă o raportăm la situaţii reale în care discutăm despre diferenţele/asemănările dintre ce gîndim şi ce exprimăm. Iată o listă cu întrebări care ar putea fi incluse în sfera raportului limbă-gîndire şi la care diverse discipline au propus multiple răspunsuri: 1. Gîndurile noastre au forma unui discurs, sau, altfel spus, noi gîndim în cuvinte?, 2. Întîi gîndim şi după aceea „punem în cuvinte" ceea ce am elaborat prin gîndire sau însăşi punerea în cuvinte din mintea noastră înseamnă că gîndim?, 3. Care sînt limitele exprimării? Există în om elemente de trăire care nu pot fi puse în cuvinte sau aceasta e o iluzie şi, de fapt, trăim (simţim/gîndim) atît cît putem exprima?, 4. Ce se întîmplă în mintea noastră atunci cînd vorbim? (Cum stă limba în creierul nostru? Ce face creierul ca să producă şi să înţeleagă enunţuri?) etc.

BDD-B33-09 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 44.204.218.79 (2024-03-28 20:02:17 UTC)

rămîne închisă în limitele activității cerebrale individuale, dacă nu se socializează”[19].

Bineînțeles, *raportul limbă-societate* nu se reduce la exteriorizarea discursivă a cunoașterii, la trecerea de la discursului interior al ființei-pentru-sine la manifestarea ființei-cu-celălalt. În afară de aceasta, însăşi această trecere nu este nici pe departe atît de simplă pe cît ne-ar plăcea nouă să credem. Este evident că atunci cînd vorbim despre trecerea de la conținutul psihic/verbal individual la stabilirea unei legături cu alteritatea, prin punerea în discurs a acestui conținut, noi operăm, de fapt, cu generalizări şi distincții artificiale, provizorii şi cu rol instrumental. Raportul interiorizare-exteriorizare nu este unul de consecutivitate; nu procesăm psiholingvistic informațiile pe care creierul le percepe şi APOI le punem într-un discurs prin care comunicăm cu celălalt. Intercondiționarea filogenetică limbă-gîndire (apariția simultană şi reciproc motivată despre care vorbeşte Profesorul Irimia) se răsfrînge, cum se arată în *Curs…*, şi în plan strict funcțional; dacă este adevărat că „gîndirea stimulează limba” şi că „limba organizează gîndirea”, se cuvine să insistăm asupra ideii că o dimensiune particulară a modului în care limba organizează gîndirea este *intersubiectivitatea.* Raportul cu Celălalt nu este doar manifestarea exterioară a unui fond interior individual al fiecăruia, ci este o realitate structurantă a interiorității[20].

[19] Cu alte cuvinte, limba nu este ea însăşi văzută doar în planul gîndirii, ci atunci cînd devine o activitate socială, cînd raportul limbă-gîndire este „pus la treabă” în relațiile interumane.

[20] Altfel spus, ceea ce gîndim, simțim, exprimăm, poartă urmele gîndurilor, sentimentelor şi cuvintelor celorlalți. Gîndurile noastre şi sentimentele noastre nu sînt doar ale noastre pentru că în ele se văd frînturi din ce gîndesc şi simt oamenii din jurul nostru, la fel cum nici cuvintele noastre nu sînt doar ale noastre, ci în ele se aud ecouri ale cuvintelor semenilor noştri. Chiar şi postfața aceasta este plină de cuvintele altora: de cuvintele Profesorului Irimia, în primul rînd, de cuvintele autorilor pe care i-am citit, ale persoanelor cu care am discutat, ale cititorilor pe care îi bănuim etc. Această formă de interacțiune poartă numele de *dialogism*, şi se asociază de obicei cu gînditorul rus Mihail Bahtin (*Problemele poeticii lui Dostoievski*, Editura Univers, 1970 şi *Probleme de*

BDD-B33-09 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 44.204.218.79 (2024-03-28 20:02:17 UTC)

Totuşi, prin aceste consideraţii ieşim din contextul discuţiei noastre despre raportul limbă-societate din perspectiva *Cursului*…Aici, Profesorul Irimia analizează acest raport din multiple perspective, unele cu caracter preponderent istoric-informativ (originea limbajului, existenţa şi formele limbii primitive), iar altele cu caracter analitic-interpretativ (funcţiile şi ipostazele limbii, procesul de comunicare şi dependenţa limbii de societate). Ceea ce ne interesează pe noi este că multitudinea aspectelor avute în vedere de Profesorul Irimia în subcapitolul *Limbă şi societate* sînt polarizate în jurul „esenţei sociale a limbii", ca dimensiune definitorie a fiinţei umane.

Bineînţeles, consideraţiile Profesorului Irimia în legătură cu modul în care se întrepătrund limba, gîndirea şi societatea merg mult mai în profunzime; dacă alegem să ne păstrăm la un nivel elementar este pentru că scopul intervenţiei noastre nu este acela de a prezenta parafrastic poziţia *lingvistului* Dumitru Irimia, ci aceea de a pune în dialog această poziţie cu aceea a *stilisticianului*. Aşadar, după ce am văzut cum pot fi exploatate relaţiile dialectice dintre limbă-gîndire-societate pe teren lingvistic (cf. relaţia tensională logică-gramatică sau diversele modalizări sociale ale fiinţei limbii, atît în plan diacronic, cît şi în plan sincronic), se cuvine să ne întrebăm în ce chip va fi ea funcţionalizată în contextul abordării stilistice a limbii.

La nivel teoretic, pentru stilistică, problematica raportului limbă-gîndire-societate se situează într-un context de cunoaştere *sui-generis*, delimitat de *opoziţiile dinamice* care legitimează ştiinţific stilistica (individual-colectiv, afectiv-intelectual, subiectiv-obiectiv, inovaţie-tradiţie, informaţie despre lume-informaţie despre sine, creativitate-repetabilitate, vorbire-limbă/normă etc.)[21].

literatură şi estetică, Editura Univers, 1982). Dintr-o perspectivă filosofică şi religioasă ea apare la Martin Buber, un gînditor care l-a inspirat pe Bahtin; cel mai cunoscut text al lui Martin Buber este *Eu şi tu* (Editura Humanitas, Bucureşti, 1992).

[21] Toate aceste perechi fac trimitere la unele încercări de a defini faptele de stil prin opoziţie: stilul înseamnă individualul-original care se opune colecti-

BDD-B33-09 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 44.204.218.79 (2024-03-28 20:02:17 UTC)

În ceea ce priveşte înțelegerea *stilistică* a raportului limbă-gîndire, trebuie să remarcăm că Profesorul Irimia se detaşează de tendințele reductive care limitează stilistica la reacțiile afectiv-emoționale ale vorbitorului în fața realității, excluzînd din sfera ei de cercetare aspectele intelectual-raționale; de aceea, în *Introducere în stilistică* el insistă asupra vocației totalizante a stilisticii care cuprinde manifestările comunicativ-discursive ale ființei umane în integralitatea ei: „în interiorul raportului om – limbă – lume, ființa umană se află înscrisă *deopotrivă* cu dimensiunea sa *afectivă* (complementară dimensiunii *raționale*) şi cu dimensiunea *estetică*. (…) Pe de altă parte, omul este ființă liberă prin limbaj întrucît şi întru cît se întemeiază pe creativitatea sa” (*Introducere*..., p. 15).

În viziunea Profesorului Irimia, întrepătrunderea dintre dimensiunea *rațional-afectivă* cu aceea *imaginar-creatoare* susține funcțional *expresivitatea stilistică* şi este determinată de acțiunea „modalizantă” a *funcției stilistice* care, la rîndul ei, generează *sistemul stilistic* al limbii, plan aflat la intersecția limbajului ca trăire cu trăirea ca limbaj. Spre deosebire de abordarea lingvistică pentru care limba şi gîndirea se află într-un acelaşi plan funcțional şi ontologic (cf. Fig. 1), în contextul stilisticii, ele aparțin unor niveluri funcționale distincte (cf. Fig. 2). Pentru stilistică, gîndirea interesează mai puțin ca proces cognitiv (cum se întîmplă în cazul abordării lingvistice) şi mai mult ca *substanță şi formă a unui conținut* (ceea ce profesorul Irimia înțelege prin „dimensiunea rațională a ființei umane” care se întrepătrunde cu „dimensiunea afectivă” a omului ca ființă expresivă).

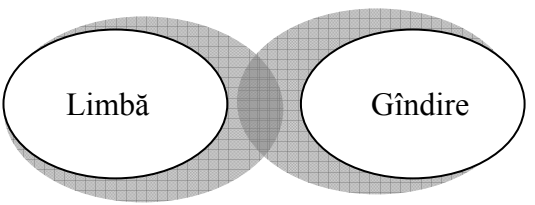

Fig. 1. Raportul limbă-gîndire din perspectivă lingvistică

vului-standardizat şi stereotip, stilul înseamnă exprimarea afectivității în contrast cu neutralitatea logicii şi a gîndirii, stilul înseamnă încălcare a normei etc.

BDD-B33-09 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 44.204.218.79 (2024-03-28 20:02:17 UTC)

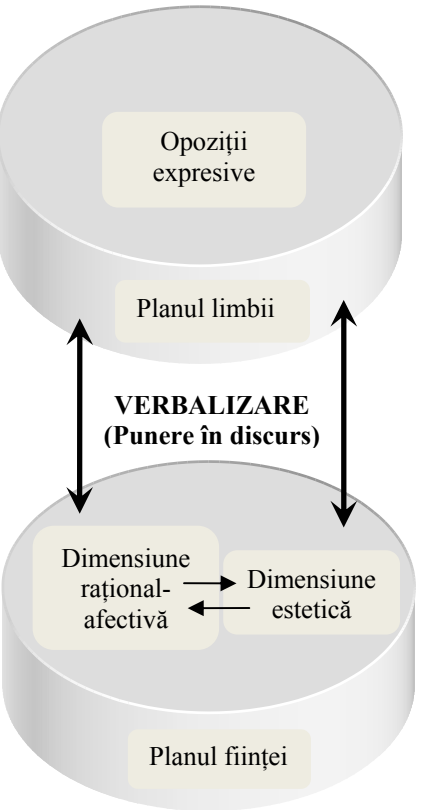

Fig. 2. Raportul limbă-gîndire din perspectivă stilistică

În ceea ce priveşte raportul limbă-societate, dacă lingvistica era interesată de modul în care limba depinde de societate (diacronic, în contextul apariției şi evoluției limbajului şi sincronic, prin funcțiile şi ipostazele limbii), stilistica se ocupă de modul în care se articulează identitatea

BDD-B33-09 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 44.204.218.79 (2024-03-28 20:02:17 UTC)

expresivă a unui text, la intersecția celor două axe ale cîmpului semiotic (axa obiectivă limbă-lume şi axa subiectivă emițător-receptor). În orizontul dimensiunii sociale a limbajului, stilistica se deschide spre două planuri funcționale opuse dar complementare, prin care limba se actualizează simultan, ca vorbire şi expresivitate; în concepția Profesorului Irimia, aceste planuri sînt *subiectivarea* şi *contextualizarea*, iar întrepătrunderea lor determină structura stilistică a oricărui text şi, într-un plan general, configurează sistemul stilistic al limbii.

Dar ce înseamnă subiectivare şi contextualizare şi de ce reprezintă aceste două procese fundamentele dimensiunii stilistice a limbajului?

Subiectivarea reprezintă, în viziunea Profesorului Irimia, totalitatea intervențiilor „personale" ale emițătorului şi destinatarului în procesul de comunicare:

> „Emițătorul, conştient sau subconştient, spontan sau în mod deliberat, subiectivează[22] mesajul, fie doar din punctul de vedere al individualității sale (sau a grupului socio-cultural căruia îi aparține sau pe care îl reprezintă), fie din punctul de vedere al raportului cu destinatarul.
>
> Intră în procesul de subiectivare atît lumea (referentul), cît şi limba, obiective în sine, dar subiectivate prin specificul şi gradul cunoaşterii.
>
> În alt mod, dar nu esențial deosebit, subiectivează şi receptorul, concomitent, realitatea extralingvistică (referentul) despre care comunică mesajul şi limba în care este realizat textul, structura verbală a mesajului"[23].

Din perspectiva acestui proces, butada lui Buffon, „*le style c'est l'homme même*", s-ar putea circumscrie acțiunii transformatoare a filtrelor subiective prin care omul se raportează la realitate, la semeni şi la limbă. Stilul ar fi determinat, în acest caz, de modul specific în care

[22] În *Structura stilistică a limbii române contemporane* (Editura Ştiințifică şi Enciclopedică, București, 1986), importanța acestui proces era marcată atît la nivel grafic, prin scrierea cu caractere aldine a verbului, cît şi la nivelul structurii logico-argumentative a textului, prin discutarea problemei subiectivizării în capitolul inițial, *Introducere în studiul stilistic al limbii*.

[23] *Introducere în stilistică*, ed. cit., p. 25.

BDD-B33-09 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 44.204.218.79 (2024-03-28 20:02:17 UTC)

fiecare fiinţă umană, prin discursul „personal", ia în stăpînire realul, în funcţie de particularităţile sale psiho-cognitive şi ideologice. Oricît de tentantă şi onorantă ar fi această înţelegere a stilului, la o privire mai atentă, ea îşi dovedeşte caracterul unilateral, tocmai prin supraestimarea individualităţii, unicităţii şi originalităţii, tributare unui elitism solipsist de sorginte romantică[24].

După cum am remarcat deja în observaţiile despre dialogism, subiectivitatea şi originalitatea sînt noţiuni mereu contextuale şi se nasc dintr-un raport cu alteritatea: acelaşi aspect al realităţii (text, ţinută vestimentară, ideologie, manieră de a vorbi etc.) poate fi considerat ca original în relaţie cu ceva şi standard sau reproductiv prin raportare la altceva.

Din acest motiv, raportul limbă-societate nu înseamnă, din perspectivă stilistică, doar manifestarea subiectivităţii în limbaj[25], în relaţia emiţător-receptor, ci şi legăturile pe care rostirea „personală", subiectivă şi creativă, le întreţine cu comunitatea, cu socialul înţeles în primul rînd ca tradiţie/normă lingvistică, dar şi ca orizont ideologic. Prin aceasta ajungem la cel de-al doilea plan de înţelegere a raportului limbă-societate din punct de vedere al stilisticii, şi anume la ceea ce am numit *contextualizare*[26].

[24] După cum se ştie, una dintre coordonatele ideologiei romantice este imaginea geniului, individ excepţional în contrast şi în opoziţie cu lumea mediocră, banală şi limitată din jurul său.

[25] Atragem atenţia asupra a două înţelesuri diferite pe care conceptul de „subiectivitate" le are în discursul lingvistic: primul sens este acela uzual (Conform *DEX*, „Subiectivitate" înseamnă „însuşirea de a fi subiectiv; atitudine subiectivă, părtinitoare faţă de cineva sau ceva"), de la care a fost derivată valoarea semantică de „orizont al sinelui". Al doilea sens, strict lingvistic, se referă la capacitatea emiţătorului de a se institui pe sine ca subiect al propriului discurs. Despre această instituire lingvistică a „subiectului" a vorbit lingvistul francez Émile Benveniste într-un articol din 1958 („*De la subjectivité dans le langage*"), reluat în *Problèmes de linguistique générale*, I, Gallimard, 1966, p. 258-266.

[26] Cuvîntul în sine nu apare, cu această accepţie, în scrierile Profesorului Dumitru Irimia, ci este o denumire aleasă de noi pentru a descrie, printr-un cuvînt, o serie de relaţii pe care textul le întreţine cu limba ca instituţie (o parte

BDD-B33-09 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 44.204.218.79 (2024-03-28 20:02:17 UTC)

Aceasta ar reprezenta, în concepția Profesorului Dumitru Irimia, rezultatul constrîngerilor pe care limba şi realitatea le impun emițătorului şi receptorului, rezultat care se manifestă în planul „organizării textului":

> „Contrar acestei tendințe de subiectivare, referentul se poate impune atitudinii emițătorului şi receptorului prin datele sale obiective, condiționînd prin aceasta organizarea textului, iar limba impune rezistență, introducînd limite, variabile, dar permanente, procesului de subiectivare"[27].

Aşadar, atît realitatea, cît şi limba se oglindesc în structura textului, la fel cum în aceeaşi structură a textului se oglindeşte atitudinea emițătorului/receptorului. Care sînt formele sub care aceste două niveluri exercită o acțiune modelatoare asupra textului, printr-o dinamică opusă subiectivării?

În primul rînd, spune Profesorul Irimia, realitatea se impune prin „datele sale obiective"; să vorbeşti/scrii despre o situație tragică „în sine"[28] (un dezastru natural care a distrus oraşe şi a spulberat mii de vieți omeneşti, o mamă care îşi pierde copilul etc.) impune, prin „natura subiectului", o anumită structură a textului, alegerea unor termeni şi evitarea altora etc., tot aşa cum, prezentînd o situație comică în sine, însăşi situația te constrînge să utilizezi anumite cuvinte/sintagme şi să renunți la altele, echivalente pe axa paradigmatică.

În al doilea rînd, limba însăşi impune comunicării anumite „limite". Despre aceste limite vorbea, de pildă, un poet francez nemulțumit că în franceză la „zi" se spune „*jour*" (termen care sugerează închiderea şi întunericul), iar la noapte se spune „*nuit*" (care sugerează

din ipostaza *langue* din gîndirea lui Saussure sau *norma* din gîndirea lui Coşeriu) şi cu realitatea.

[27] *Introducere în stilistică*, ed. cit., p. 25.

[28] Unii ar putea spune că nu există situații tragice/comice „în sine", ci că este vorba despre „păreri", „perspective", prin care oameniii interpretează realitatea pe aceste coordonate (tragic/comic). Ceea ce desemnăm noi prin sintagma „tragic/comic în sine" nu trebuie înțeles în sens filosofic, substanțial, ci ca perspectivă consensuală a unei comunități, însemnînd „ceea ce oamenii (un anumit grup de oameni, familie, oraş, națiune, umanitate) numesc tragic/comic".

BDD-B33-09 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 44.204.218.79 (2024-03-28 20:02:17 UTC)

deschidere, strălucire, lumină)[29]. Tot în sfera acestui tip de limitări putem include şi diferenţierile între limbile naturale („pământ" în română este neutru, în franceză este feminin, „lună" este feminin în ambele limbi etc.). Pe lîngă aceste limitări natural-idiomatice (legate de modul în care fiecare limbă dă nume lumii), limba constrînge discursul prin formele generice în care se organizează vorbirea; fiecare situaţie de interacţiune socială îşi are genul său: există un gen al raporturilor familiale şi familiare, un gen al conversaţiei protocolare, un gen al predicii, altul al discursului electoral, un gen al discursului persuasiv-comercial etc[30]. Prin toate aceste forme stabile şi codificate, subiectivarea este contrabalansată prin adecvare, supunere la o normă; genurile de discurs se constituie, prin urmare, într-un ansamblu de norme (formale şi tematice) de utilizare a limbajului, impunînd anumite organizări textuale.

În al treilea rînd, în afară de aceste două căi prin care, în concepţia Profesorului Irimia, mesajul este structurat „din afară", am putea vorbi despre încă un factor de pre-determinare socială a textului, în legătură cu contextul socio-ideologic în care se integrează emiţătorul şi vorbitorul sau în care se desfăşoară comunicarea. Din acest punct de vedere, fiecare

[29] Această problemă poate fi înţeleasă într-un context mai amplu şi anume acela al specificului stilistic şi de viziune al limbilor. După unii gînditori şi lingvişti (Vossler, Croce, Sapir, Lee Whorf ş. a.), fiecare limbă reprezintă un punct de vedere specific asupra lumii şi oglindeşte modul particular în care diverse comunităţi etnice şi culturale asimilează şi organizează creator lumea, perspectivă împărtăşită şi de Profesorul Irimia, printre altele, în consideraţiile despre raportul între Eul naţional, „Eul colectiv", Fiinţa românească „deschisă către Fiinţa Lumii" (a se vedea subcapitolele despre limbajul popular şi despre stilul gnomic din *Introducere în stilistică*, ed. cit., p. 80-81, 132-136).

[30] Ideea conform căreia genericitatea (problema genurilor) interesează doar literatura, critica şi teoria literară este depăşită; genurile, ca forme de intermediere între sistemul lingvistic şi actualizarea sa discursivă, au intrat în atenţia lingviştilor care se ocupă de lingvistica textuală. (Pentru o discuţie despre problema genurilor în cercetarea lingvistică, a se vedea Jean-Michel Adam, *Linguistique textuelle. Des genres de discours aux textes*, Nathan, Paris, 1999, p. 81-100).

BDD-B33-09 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 44.204.218.79 (2024-03-28 20:02:17 UTC)

grup social îşi are propria modalitate de folosire a limbii[31]; acelaşi cuvînt, „comunist", de exemplu, înseamnă ceva în gura unui adept al doctrinei şi alt ceva în gura unei victime a sistemului politic comunist, la fel cum „deces" poate însemna altceva pentru un doctor, pentru un preot şi pentru un manager al unei firme de pompe funebre.

Toate aceste trei căi prin care manifestarea subiectivității în limbaj este modalizată de axa obiectivă (limbă-realitate) se circumscriu analizei raportului limbă-societate din perspectivă stilistică. Rezumînd discuția de pînă aici, vom sublinia că acelaşi raport este înțeles diferit de către lingvistică (apariția şi evoluția limbajului, funcțiile limbii etc.) şi de către stilistică (formele de *subiectivare* circumscrise relației emițător-receptor şi cele de *contextualizare* circumscrise dinamicii limbajului ca interacțiune socială).

Maniera în care, pornind de la viziunea Profesorului Irimia putem aborda raportul limbă-societate, în contextul stilisticii poate fi reprezentat prin imaginea de pe pagina următoare.

După cum se observă în figura de mai sus, stilistica are în vedere raportul limbă-societate pe două direcții: o direcție orizontală a subiectivării în interacțiunea socială dintre emițător şi receptor (dimensiunea stilistică a mesajului depinzînd, în acest caz, de modul cum cei doi parteneri sociali se raportează la realitate, la limbă şi la ei înşişi), şi o direcție verticală a contextualizării ca dinamică a constrîngerilor „obiective" care organizează mesajul şi, implicit, generează stilul. Ce ar trebui să reținem din această discuție este complexitatea viziunii stilistice a Profesorului Irimia, din perspectiva analizei raportului limbă-gîndire-societate.

[31] Ceea se uneori se desemnează prin termenul de „sociolect".

BDD-B33-09 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 44.204.218.79 (2024-03-28 20:02:17 UTC)

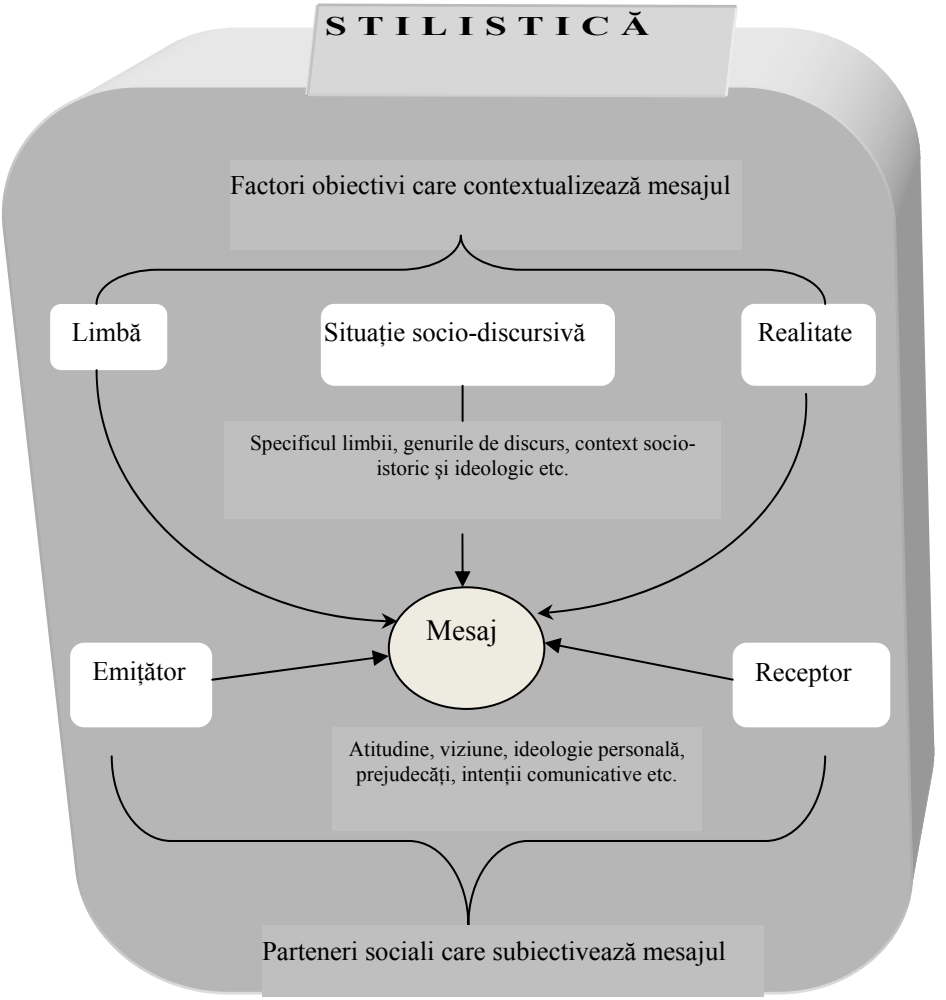

Fig. 3. Raportul limbă-societate
din perspectivă stilistică

BDD-B33-09 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
Provided by Diacronia.ro for IP 44.204.218.79 (2024-03-28 20:02:17 UTC)

III. Scriitură şi viziune

În ultima parte a postfeței noastre ne vom interesa mai puțin de relația între lingvistică şi stilistică, pentru a face cîteva considerații generale despre „stilul" şi „viziunea" Profesorului Irimia, aşa cum pot fi ele deduse din analiza scriiturii sale, încercînd să demonstrăm coerența demersului său ştiințific. Analiza scriiturii se va concentra pe descoperirea şi interpretarea cîtorva elemente lexicale recurente în discursului Profesorului, în spatele cărora, credem noi, se ascunde o perspectivă originală asupra limbii şi a stilului.

Un prim element textual care ne atrage atenția[32] este *sfera semantică a ontologicului*; discursul profesorului Irimia despre limbă sau despre stil trimite, implicit, spre un orizont al Ființei. Este extrem de instructivă, din acest punct de vedere, punerea în dialog a *Structurii stilistice a limbii române*, apărută în 1986 şi a *Introducerii în stilistică*, apărută în 1999. Chiar dacă în ambele ediții se păstrează aceeaşi scriitură abstractă, densă ca ideație şi deschidere de sensuri, cu structuri recurente care indică fixarea obiectului investigat într-un cadru de înțelegere coerent şi stabil, în textul din 1999 se observă o anumită terminologie care iese din sfera îngustă a stilisticii, deschizîndu-se spre filozofie.

Vom alege spre exemplificare modul în care este abordată stilistica limbajului oral în cele două variante. În *Structura stilistică a limbii române*, limbajul popular este descris astfel:

[32] „Atragerea atenției" poate fi considerată un indiciu al valorii expresive a unui termen. Doi dintre cei mai importanți stilisticieni (Leo Spitzer şi Michael Riffaterre), în ciuda diferențelor de viziune, consideră că recunoaştem valoare stilistică a unui fapt lingvistic prin efectul pe care îl are asupra receptorului. A se vedea, în acest sens articolul lui Leo Spitzer despre „Arta limbajului şi lingvistică", unde vorbeşte despre metoda analizei stilistice (*Études de style*, précédé de *Leo Spitzer et la lecture stylistique* par Jean Starobinski, traduit de l'anglais et de l'allemand par Eliane Kaufholz, Alain Coulon, Michel Foucault, Paris, Gallimard, 1970, p. 45-78) şi articolul lui Michael Riffaterre „Criterii pentru analiza stilului", *op. cit.*, p. 27-63. În ceea ce ne priveşte, apreciem mai mult perspectiva spitzeriană.

BDD-B33-09 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 44.204.218.79 (2024-03-28 20:02:17 UTC)

„Instrument principal al culturii populare, prin esența ei, de natură orală și colectivă, limbajul popular reprezintă componenta fundamentală a variantei orale a limbii naționale. Cu o istorie foarte veche, limbajul popular și-a dezvoltat un sistem de procedee și mărci stilistice purtînd amprenta modalității orale de întrebuințare a limbii române și constituind primul nivel din organizarea sistemului stilistic al limbii, *nivelul stilistic al limbii naționale*"[33].

În *Introducere în stilistică*, limbajul popular este plasat într-un context de viziune diferit:

„Limba română originar, esențial orală, definibilă în termenii lui W. Ong prin *oralitate primară*, este reprezentată de *limbajul popular*, propriu comunității și culturii rurale, adică *ființei românești deschisă către Ființa lumii și intrată în raport direct cu Ființa lumii*.

[…] Constituent primar, sub aspect diacronic, al primului nivel din organizarea sistemului stilistic al limbii, limbajul popular reprezintă expresia *Eului național*, la acest nivel stilistic general."[34]

După cum se observă, în textul din 1999, structura lingvistică este proiectată pe coordonate metafizice. Aceste coordonate metafizice sînt actualizate textual prin sintagme nominale de tip nume + determinant, sintagme extrem de numeroase în scrierile relativ recente ale Profesorului Irimia. Numai în *Introducere în stilistică* apar următoarele structuri binare: „Ființa românească", „ființa socială", „ființa culturală", „Ființa lumii", „Eul Național", „Eul auctorial", „Eul scriitorului", „Eul naratorului" „Eul textului", Eul colectiv/social, Eul individual, „Eu general-uman", „Eu creator", „Eu uman", „Eu cosmic". Prin intermediul lor, discursul și viziunea Profesorului Irimia se deschid spre o problematică a condiției umane, depășind mizele proiectului științific obiectiv-neutru.

O a doua serie de elemente textuale care ar defini „stilul Irimia" se actualizează în cîmpul semantic al *dinamismului relațional*. Se integrează aici folosirea recurentă a termenilor „raport" (substantiv care apare de

[33] *Structura stilistică a limbii române contemporane*, ed. cit., p. 28.
[34] *Introducere în stilistică*, ed. cit., p. 80-81.

BDD-B33-09 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 44.204.218.79 (2024-03-28 20:02:17 UTC)

325 de ori în *Cursul de lingvistică generală*), „relație" (substantiv care apare de 395 de ori în *Curs*…), „legătură" (123 de recurențe în *Curs*…)[35].

Pe lîngă ele, importante mai mult prin implicațiile de viziune decît prin frecvență, apar structurile lingvistice ale mişcării, care se referă la trecerea dintr-o stare într-alta, sau dintr-un nivel într-altul sau la interacțiunile diferitelor „realități". Includem aici termeni precum „a transforma/transformare", „a se deschide/deschidere", „a se intersecta/intersectare", „a întemeia/întemeiere" „a converti/convertire", „a orienta/ orientare", „a comunica/comunicare", „a desfăşura/desfăşurare" etc.

Dintre aceştia, cîteva substantive şi verbe s-au specializat, în discursul Profesorului Irimia, în planul relației discursului lingvistic cu discursul literar. Astfel, atît în *Limbajul poetic eminescian* şi în *Cursul de lingvistică generală*, cît şi în *Introducere în stilistică*, transformarea semnului lingvistic în semn poetic este văzută ca o „convertire", iar rezultatul acestei convertiri este „întemeierea" unui univers textual autonom:

> „Implicită în comunicarea lingvistică, funcția poetică devine esențială în procesul de *convertire* a comunicării lingvistice în comunicare estetică, cînd limba se constituie în instrument fundamental al artei literare."; „prin creația literară, limba iese din sistemul lingvistic spre a pătrunde în sistemul artelor; limba îşi *converteşte* funcția de comunicare într-o funcție poetică". (*Curs*...).
>
> „Posibilitatea *convertirii* comunicării lingvistice în comunicare estetică îşi are originea în însăşi structura internă, binară a limbii"[36].
>
> În condițiile *convertirii* comunicării lingvistice în comunicare artistică, zona reflexivității individuale impune textului caracter reflexiv"; „În stilul beletristic, stilul individual (…) reprezintă o concretizare distinctă, variabilă, în funcție de *Eul Creator*, în procesul de *întemeiere* prin cuvînt a lumii semantice a textului"; „semnul lingvistic devine

[35] Chiar dacă pentru *Introducere în stilistică* nu am realizat o numărătoare exactă, o privire de ansamblu asupra acestui text ne permite să afirmăm cu certitudine că substantivele „raport" şi „relație" sînt printre cele mai frecvente.

[36] Dumitru Irimia, *Limbajul poetic eminescian*, Editura Junimea, Iaşi, 1979, p. 9.

BDD-B33-09 © 2011 Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 44.204.218.79 (2024-03-28 20:02:17 UTC)

artistic numai prin înscrierea lui într-un text care *întemeiază* un univers estetic." (*Introducere*…).

Dacă primul cîmp semantic, acela al Fiinţei, reprezenta *conţinutul* de adîncime al viziunii stilistico-lingvistice a profesorului Irimia, cel de-al doilea desemnează *modalitatea* de articulare a acestui conţinut. Nu întîmplător sintagmele cu încărcătură ontologică sînt actualizate în termeni de relaţie[37]. Orizontul lingvistic-fiinţial, aşa cum este el conceput de către Profesorul Irimia, este deci un spaţiul al legăturii, al relaţiei, iar elementele analizate sînt situate într-un context tensional dinamic.

În fond, postfaţa noastră nu a făcut decît să suprindă cîteva dintre *relaţiile* care organizează gîndirea lingvistico-stilistică a Domniei Sale; după ce am discutat despre asemănările şi deosebirile dintre lingvistică, stilistică şi poetică, în prima parte, şi după ce am analizat modul diferit în care lingvistica şi stilistica valorizează raporturile constitutive ale limbii cu gîndirea şi societatea, în ceea de-a doua parte, în ultima parte a intervenţiei noastre, am delimitat, pe baza unor elemente de scriitură, două coordonate ale gîndirii Profesorului Irimia, dimensiunea ontologic-relaţională a consideraţiilor sale despre limbă şi stil. Prin toate acestea am dorit să arătăm modul în care cele două discipline se completează, într-un proiect ştiinţific coerent şi substanţial.

Ilie Moisuc

[37] Vezi mai sus, limbajul popular specific „fiinţei româneşti *deschisă către* Fiinţa lumii şi *intrată în raport* direct cu Fiinţa lumii".

BDD-B33-09 © 2011 Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza"
Provided by Diacronia.ro for IP 44.204.218.79 (2024-03-28 20:02:17 UTC)